

Євген Савельєв
Віталіна Куриляк

НОВА ЕКОНОМІКА І МОДЕЛІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Поняття «нова економіка» введено в економічну науку порівняно недавно, і його ідеологам поки не вдалося знайти тлумачення, прийнятного для всіх. Проте у західних країнах проблематика нової економіки сприйнята не тільки як чергова наукова концепція, а й як новітній напрямок вироблення макро- і мікроекономічної політики. Продуктивно вивчають феномен нової економіки в Росії, особливо з позицій готовності країни до її побудови. В Україні з цього приводу панує цілковите мовчання – ні представники наукової сфери, ні політики ще не замислилися над тим, що народилася справді «курочка ряба», яка несе золоті яйця скрізь, де для цього створюють відповідні умови.

Нова економіка поки що дає про себе відчутно знати лише в окремих сферах. Торік, наприклад, усіх здивувало, що Yahoo – свого роду пошукову інтернет-машина, яка налічує приблизно 1000 співробітників, оцінювали на біржі вище таких підприємств, як Boeing чи Daimler-Chrysler, що мають чисельність зайнятих, відповідно, в 200 і 500 разів більше. Тому висновок може бути зроблений тільки один: Dot.coms нової економіки передбачає масовому споживачеві швидший шлях до багатства, ніж розрекламовані концепції світових лідерів промисловості. Справжній крах уявлень, що склалися десятиліттями, про пріоритети гри на біржі.

1. Змістовна характеристика нової економіки

Не встигли економісти більш-менш звикнути (але не розкрити в достатній мірі зміст) до терміну «постіндустріальне суспільство», як у науковий обіг увійшло практично альтернативне поняття – «нова економіка». Власне кажучи, «постіндустріальне суспільство» як наукове поняття вживали для позначення сучасної стадії економічного розвитку західних країн здебільшого завдяки працям, що здобули високу популярність, американського соціолога Данієла Белла, а не через те, що воно фіксувало сутність нових економічних явищ. Над цим терміном, як «дамоклів меч», завжди висіло запитання: якщо він проголошує кінець індустрії, то що приходить їй на заміну. І якщо щось у сучасному суспільстві

спроможне замінити індустрію, то як воно називається? Нарешті, якщо заміник індустрії відомий, то чому нове суспільство не назвати іменем цього заміника?

У наш час стає зрозумілим, що світ справді вступає в нову еру, в якій переважаючим фактором є глобалізація. Якщо в перші роки після Другої світової війни глобальний характер проглядався лише у сфері військової техніки (йдеться, приміром, про наслідок застосування ядерної і водневої зброї), то в останнє десятиліття національна приналежність економіки втрачає колишню самостійність, незалежність від світових процесів. Мультинаціональні компанії здатні

© Євген Савельєв, Віталіна Куриляк, 2002.

Савельєв Є. В., докт. екон. наук, професор, Тернопільська академія народного господарства, Україна.
Куриляк В. Є., канд. екон. наук, доцент, Тернопільська академія народного господарства, Україна.

¹ Найвідоміша його книга: Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. N.Y., 1973

більше впливати на політичні та соціальні процеси, ніж президенти й уряди.

Термін «нова економіка» значно пов'язаний із поширенням Інтернету. Його виникнення датоване серединою 90-х рр. коли на ринок вийшли перші інтернет-компанії (Yahoo, AOL, Amazon.com). Поява нової економіки символізувала небувале зростання біржових індикаторів – акції інтернет-компаній при первинному розміщенні виростили за день на сотню і навіть тисячу відсотків. Крім цього, даний феномен сприяв тому, що для багатьох нова економіка стала асоціюватися із бізнесом в Інтернеті.

Але це зовсім не так. Хоча Інтернету належить пріоритетна роль у формуванні нової економіки, остання не зводиться до його використання. Істотною рисою нової економіки є розробка і використання нових знань. Тому позитивно можуть бути сприйняті визначення нової економіки, що представляють її як «економіку знань», «знання інтенсивної економіки», «заснованої на знаннях економіки», «невагомої економіки»². У той же час слід усвідомити, що ці терміни дещо звужують сутність нової економіки, тому що залишають поза сферою економічних процесів розробку нових знань. А така теоретична нечіткість породжує недооцінку того, що розробка знань переміщується зі сфери послуг у сферу безпосередньої розробки.

Зрештою, йдеться про ті знання, що на поточному етапі чи в доступній для огляду перспективі можуть привести до зростання економічної ефективності. В іншому випадку все дуже просто, хоч і незрозуміло. Прикладом такої теоретичної нечіткості може бути наступне визначення: «Насправді нова економіка – це не просто бізнес в Інтернеті. Це весь старий бізнес, але в нових умовах, які задають інформаційні та інші високі технології»³. У подібних тлумаченнях незрозумілим залишається одне, але головне – чому не йшла і не могла йти мова про нову економіку колись. Адже революційні технічні зміни відбуваються не вперше. Дослідникам варто повернутися на двісті років назад і згадати, як відбулася заміна обмеженої і дорогої м'язевої енергії людини і тварин на енергію корисних копалин, спочатку – вугілля, потім – нафти і газу. За деякими оцінками, використання вугілля в паровій машині для перетворення

енергії корисних копалин в механічну було вирішальним двигуном промислової революції⁴.

Якщо порівнювати роль комп'ютера в сучасній економіці з іншими найбільшими винаходами і досягненням кінця XIX – початку XX ст. – електрикою, двигуном внутрішнього згорання, хімією полімерів і індустрією розваг, то вона зовсім не більша. Кожен з них мав такий революційний вплив на виробництво, організацію побуту і дозвілля людей. Саме ці винаходи уможливили виникнення портативних машин та інструментів, пральних машин, холодильників, кондиціонерів, автомобілів, літаків, полімерів, пластмас, численних лікарських засобів, телефону, радіо, кіно, телебачення, звукозапису, масових газет і журналів. Як стверджує Роберт Гордон, комп'ютери мають обмежений вплив на економіку у фундаментальному значенні, оскільки нездатні збільшувати багатогорно продуктивність. Це не дає змоги розглядати їхнє поширення як нову індустріальну революцію⁵.

Сказане не повинно применшувати епохальної ролі комп'ютерів в економіці. По-перше, їх створення і розвиток привели до формування нових галузей економіки: економіки виробництва комп'ютерів, інтернет-економіки, електронної комерції, електронного банкінга. Ці галузі впливають на традиційні галузі економіки і значною мірою змінюють їхнє обличчя. По-друге, комп'ютери стали технічною основою становлення нової економіки як економіки знань.

Формування нової економіки є результатом розвитку нових знань. Їхнє зростання особливо прискорилось в останні десятиліття. Оцінки показують, що в даний час подвоєння знань відбувається кожного десятиліття. Знання завжди були умовою розвитку виробництва. Однак до початку XXI ст. людство нагромадило їх у такій кількості, що вони дали новий якісний стан – знання стали самостійним фактором виробництва, таким, як земля, капітал і робоча сила. Це робить нову економіку якісно іншою порівняно з усім попереднім розвитком людства, тому що колись, незалежно від типу суспільно-економічної формації, економіка функціонувала на основі однієї і тієї ж групи факторів⁶.

²Див., наприклад: Антіпіна О. Н. Загадка «нової економіки знань» («парадокс Салоу») // Вест. Моск. ун-та. – Сер. 6. Економіка. – 2000. – № 6. – С. 3; Klodt H. Die Neue Ökonomie. Aufbruch und Umbruch. В Die Weltwirtschaft. – 2001. – Heft 1. – S. 78.

³Коммерсантъ. – 2001. – 14.02.

⁴Kelly K. New Rules for the New Economy. New York, 1998. – P. 55.

⁵Див.: Gordon R. J. Monetary Policy in the Age of Information Technology: Computers and Solow Paradox. <http://faculty-web.at.nwu.edu/economics/gordon>. – P. 44.

⁶Цю обставину відзначають багато дослідників. Наприклад, А. Сидоров пише: «В раніше існуючих економічних вченнях розглядалися три складові виробництва – природні ресурси, праця і капітал. Вони, як відомо, замінюють один одного». (Сидоров А. Экономические аспекты информационных технологий // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 1. – С. 87).

У новій економіці знання стали не тільки самостійним фактором виробництва, а й провідним у всій системі факторів. Це пов'язано з тим, що саме знання у вигляді інформації як систематизованих даних змінюють вигляд сучасного світу, темпами, що прискорюються. В економічній науці вважалось, що в аграрному суспільстві земля була відносно дефіцитним, а робоча сила – достатнім фактором. Потім земля втрачає своє значення, і в промисловому суспільстві економічне багатство переходить від великих землевласників до королів фабричних труб.

У новій економіці багатство визначає володіння гуманним капіталом, хоч капітал, вкладений у матеріальні ресурси, не зникає. Як промислові суспільства не могли цілком відмовитися від фактора землі, так і в новій економіці необхідними є матеріальні ресурси (так званий речовий капітал), хоч їхнє відносне значення спадає. Це виявляється в тім, що вартість тієї чи іншої компанії усе менше визначається «відчутними» цінностями – будинками, машинами, технікою і т.д. Дедалі частіше її ціну формують «невловимі» ресурси – ідеї, кваліфікація персоналу, стратегічні сполучення ключових процесів з обробки інформації. Особливо характерно це для великих компаній, що працюють на інформаційному ринку – вони постійно б'ють рекорди з капіталізації. Так, вартість компанії Yahoo виросла за останні два роки з \$400 млн. до \$ 5 млрд. Це насправді є ринковою оцінкою виняткового обсягу знань, накопичених компанією, що неможливо «помацати», але які стають основою величезних доходів.

Визнання ери нової економіки ставить на порядок денний питання про економічні закони, які керують нею. Теоретики люблять цитувати висловлення Шапіро і Варіано про те, що технологія змінює економіку, але не змінює її законів («Technology changes. Economic laws do not»⁷). Мабуть, це трохи спрощений підхід до вирішення питання про закони нової економіки, якщо не відхід від пошуку відповіді на нього. Якби натураліста запитали, чи зміняться закони фізики або біології при переході з повітряного в безповітряний простір, то відповідь була б однозначно позитивною. Дивно, але економісти поки що допускають, що життя в новій економіці може бути за «старими» законами.

Звичайно, «старі» економічні закони не зникнуть. Але можна прогнозувати зміну характеру їхньої дії і прояву. Разом з тим, з'являться (скоріше за все, вони уже діють)

нові економічні закони, які наука може передробити, або ж відкрити в процесі функціонування нової економіки. Уже зараз жваво обговорюють питання про парадокси продуктивності праці («парадокс Солоу») і цикли Кондратьєва, які поки що не вдалося повністю пояснити, виходячи з відомих законів. Дехто стверджує, що правила, щодо приміром, грошової й антимонопольної політики, які працювали в епоху сталі і легкових автомобілів, у нинішню епоху панування комп'ютерів і мереж незастосовні. З погляду інших, економічна циклічність насправді не усувається; якщо економіка розвивається занадто швидко, то інфляція буде збільшуватися; ціни на акції як і раніше залежать від прибутку; і урядам, як і раніше, доведеться бути на сторожі, щоб перешкоджати зловживанням з боку монополій⁸.

Не можна вважати, що й успіхи в новій економіці мають досить переконливе пояснення. Так, у сфері послуг – основній сфері поширення і використання інформації, частка якої з 60-х рр. у ВНП Сполучених Штатів Америки зросла з 50 до 70%, – 63% послуг віднесені до сфери інтелектуальних. Більше 50% ВНП країн ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) створюється в таких інтенсивних галузях, як освіта і комунікації. Майже у всіх країнах з високим рівнем доходів збільшується частка високотехнологічних галузей (виробництво комп'ютерів і електроніки, аерокосмічна індустрія і т.п.) у загальному обсязі умовно-чистої продукції й експорту. Приміром, за період з 1970 по 1994 р. частка високотехнологічних товарів у виробництві умовно-чистої продукції зросла з 18,2 до 24,2% у США, з 16,4 до 22,2% – у Японії, з 16,6 до 22,2% – у Великобританії. Щодо частки продукції цих галузей в експорті, то найвищий показник за зазначений період спостерігався в Ірландії, де мало місце його збільшення із 11,7 до 43,6%, у США – з 25,9 до 37,3, у Японії – з 20,2 до 36,7%⁹.

Небувалий розвиток спостерігається, насамперед, у технічній сфері. Перший програмувальний комп'ютер з пам'яттю на 20 слів був сконструйований у 1946 р. З 60-их рр. почалася революція в комп'ютерній техніці. Спочатку вона характеризувалася поширенням комп'ютерів – «мейнфремов», а потім – винаходом у 1971 р. мікропроцесора. Гордон Мур, один із засновників Intel, у 1965 р. пророчив темпи технічного прогресу у сфері комп'ютерної техніки, що цілком підтвердила наступна практика. Відповідно до закону Мура, процесингова потужність кремнієвого

⁷Shapiro, C and Varian, H. R. Information Rules. A Strategie Guide to the Network Economy. – Boston, Mass, 1999. – P. 2.

⁸Див. підбірку статей про «нову економіку», передрукованих з журналу «The Economist» // Експерт. – 2000. – 23.10.

⁹Знання на службі розвитку. Звіт про світовий розвиток. 1998/1999. – М., 1999. – С. 34.

чіпа подвоюється кожних 18 місяців. За оцінками вчених, закон Мура буде чинним щонайменше ще десять років. У 2010 р. процесингова потужність комп'ютера буде в 19 млн. разів перевищувати потужність комп'ютера 1975 р., а коштувати в реальних цінах він буде менше.

Настільки високі показники економічного зростання можна пояснювати просто – високою ефективністю нової техніки і попитом на неї. Але правомірно припустити, що в розвиток економіки «втрутилися» нові закони, яких не знала стара економіка. Вони чекають своїх

дослідників і першовідкривачів. Не виключено, як це раніше неодноразово траплялось, що нові закони очевидними стануть у результаті більш-менш руйнівних криз світової економіки.

Таким чином, нова економіка – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх у самостійний фактор виробництва, який відіграє ведучу роль у системі факторів виробництва, і розвиток за «старими» законами, що діє по-новому в нових умовах і за новими законами, що зумовлюють прискорення розвитку.

2. Нова економіка як єдина наднаціональна світова економіка

Серед тенденцій, властивих новій економіці, на перший план висувається її об'єднувальний характер. Вона поєднує всіх і все: людей, підприємства, ринки, країни. Ніхто і ніщо не може існувати автономно. Час автаркних економік і Робінзонів назавжди іде в минуле. Поступово будується світовий економічний порядок, у якому державні кордони будуть мати в кращому випадку політичне значення. Для того, щоб обґрунтувати і по можливості розвинути цю думку, зупинимось на деяких істотних особливостях сучасного розвитку.

Нова економіка веде, перш за все, до ліквідації географічних і національних границь економічного простору. Увесь світ є реальним чи потенційним клієнтом фірми й одночасно будь-яка фірма світової економіки є реальним чи потенційним конкурентом. З цих посилок будується стратегія керування і маркетингу – боротьбу за клієнта потрібно вести на всьому світовому ринковому просторі й з орієнтацією на цей же простір варто будувати стратегію конкуренції. Це веде до небаченого в історії розширення можливостей для досягнення успіху, з одного боку, і збільшення ризику, – з іншого. Прикладом може бути компанія Amazon.com, яка протягом останніх трьох років продала книги майже двом мільйонам людей з 160 країн зі свого офісу в Сіетлі. Такі приклади успіху американських телекомунікаційних компаній можна продовжити, однак усі вони переживають жорстку конкуренцію з боку молодих провайдерів послуг із країн Європейського Союзу й Ізраїлю.

Нівелювання географічного і національного фактора в даний час виявляються у збільшенні радіуса впливу індивідуумів і неурядових організацій. У світі створюється ве-

лика кількість віртуальних коаліцій, у яких об'єднуються однодумці з метою надання допомоги один одному щодо обміну інформацією, розробки і впровадження своїх стратегій. Ці об'єднання розпорозаних індивідуалістів на основі спільних цілей нерідко здобувають форми могутніх коаліцій, здатних у визначених питаннях робити серйозний тиск в усьому світі. У даний час число неурядових організацій налічує приблизно 30 000, становленню яких значною мірою сприяє Інтернет, і їх число має стійку тенденцію до збільшення.

Приміром, 600 абсолютно різних неурядових організацій 70-ти країн світу в 1998 р., координуючи свою діяльність через Інтернет і створивши всесвітню коаліцію, домоглися від керівництва країн OECD відмовитись від планів регулювання міжнародних інвестицій. Аналіз подібних акцій дає підстави для висновку про те, що Інтернет формує якісно нове глобальне цивільне суспільство. Особливо ефективним засобом розвитку таких тенденцій є використання цифрового простору для тиску міжнародної громадськості на уряди з метою прийняття відповідних політичних рішень.

В оцінках взаємовпливу нової економіки і держави домінує точка зору, що «Інтернет не замінив ні національну державу в її центральній позиції у світовій політиці, ні класичну політику влади. Однак він зміцнив існуючі обмеження національної дієздатності і сприяв створенню глобального цивільного суспільства. І одне, й інше в перспективі стосується позиції і поведінки національної держави. Проте воно не зникне, а тільки зміниться. Поряд із системою територіальних держав створюється мережа відносин, у якій

уряди, міжнародні й неурядові організації, суб'єкти економіки й окремих індивідів співіснують, сперечаються і співпрацюють»¹⁰.

Таку позицію можна прийняти лише з певними застереженнями. Мабуть, що потреба в національній державі залишиться тільки у сфері культурно-історичних інтересів і правових відносин. Регулююча роль держави у сфері економіки стане непотрібною, тому що вона поступово буде переходити до транснаціональних компаній і великих господарчих суб'єктів, які діють на мікроекономічному рівні. Навіть соціальні функції набудуть глобального характеру. Найобдарованіші займуть місця у найконкурентоздатніших університетах і школах, а решті молоді доведеться задовольнятися посередніми вузами. Останнім потрібно буде самим подбати про підвищення якості своєї роботи і використовувати для цього існуючі можливості нарощування економічного і кадрового потенціалу.

Контури наднаціонального уряду вимагуються в США, які стали де-факто світовим інтернет-урядом. Пояснення цьому має історичний характер. Американський уряд зіграв вирішальну роль у створенні Інтернету в 50-ті рр. Він змушений був взяти на себе обов'язок регулювання питань технічної інфраструктури і дієздатності в Інтернеті, присвоєння доменних імен, упорядкування юридичних суперечок між власниками фірм реального і віртуального світу і т.д. Не виключено, що ці функції поступово перейдуть до наднаціональних органів, тому що роль американського уряду як єдиної влади в Інтернеті стає для інших країн усе менш прийнятною. Однак ця влада не може децентралізуватися і перейти до національних органів, бо такий поворот подій суперечить інтернаціональній сутності Інтернету.

Уже очевидно, що глобалізація поставила проблемою дня завдання найширшої лібералізації національних економік. Як пише «Business week», у світі наростають ознаки відходу від твердого контролю над економікою й окремими галузями. Хвиля злиттів у сфері телекомунікацій у Європі свідчить про те, що стара ідея збереження національних монополій мертва. І в Японії, де високі тарифи на телекомунікаційні послуги стримували

розвиток електронної комерції, компанія «Ніппон телеграф енд телефон корпорейшн» запровадила єдиний тариф для доступу в Інтернет для всіх, хто активно користується його послугами, у розмірі \$ 75 на місяць. Однак ця ціна набагато вища, ніж у США, де Інтернетом можна користуватися за \$ 20 на місяць, а іноді і безоплатно¹¹.

Про необхідність глобальної лібералізації економіки свідчить досвід Європи. «Нема сумніву, що в євроні виникає нова економіка»¹² – вважає Томас Майер, головний економіст інвестиційної фірми «Голдман, Сакс» у Франкфурті-на-Майні. Інші економісти вважають, що ринок Європи занадто фрагментарний, його ринки праці занадто зарегульовані, а діючі на континенті закони носять занадто обмежений характер, щоб сприяти бурхливому зростанню економіки без інфляції. Тому не можна не погодитися з Джоном Д. Салліваном, виконавчим директором Центру міжнародного приватного підприємництва, який пише: «Кожна країна, намагаючись повернути сили глобалізації на користь своїх власних народів, стикається з необхідністю робити стратегічний вибір. Держави можуть пробувати використовувати всю різноманітність протекціоністських засобів, що пом'якшують вплив глобалізації на існуючі вітчизняні сектори, включаючи приватний сектор, фірми державної форми власності, союзи й інші складові суспільства. Як альтернативний шлях вони можуть спробувати відкрити свої економіки для якомога більшої участі в міжнародній системі. Останній вибір призведе до більшої конкуренції з боку міжнародних компаній. Проте він же спричинить всезростаючий приплив іноземних інвестицій, пожвавлення процесу запозичення технологій, а в певний момент прискорить і економічне зростання. Звичайно, вибір між цими двома стратегіями в даний час стає постійною складовою політичних дискусій однієї країни з іншою»¹³.

Зникнення відстаней у новій економіці – не єдина фундаментальна новація. Змінюється традиційна роль часу. Він визначає економічну цінність знань. Найбільшу вагомість вони мають на початковому етапі виробничого використання, зменшуючись при тиражуванні. Тимчасова сутність знань ле-

¹⁰ Там само, с. 45.

¹¹ Business week. – 2000. – 31.01.

¹² Business week. – 2000. – 31.01.

¹³ Салліван Д. Д. Успіх у глобальній економіці // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 34. – С. 22. (для перекладача: «Кожна країна, намагаючись обернути сили глобалізації на користь своїх власних народів, стикається з необхідністю робити стратегічний вибір. Держави можуть пробувати застосовувати все розмаїття протекціоністських засобів, які пом'якшують вплив глобалізації на існуючі вітчизняні сектори включно з приватним сектором, фірмами державної форми власності, спілками та іншими складовими суспільства. Як альтернативний шлях вони можуть спробувати відкрити свої економіки для якомога більшої участі в міжнародній системі. Останній вибір спричиниться до більшої конкуренції з боку міжнародних компаній. Та він же зумовить і зростаючий вплив іноземних інвестицій, пожвавлення процесу запозичення технологій, а в певний момент прискорить і економічне зростання. Звичайно, вибір між цими двома стратегіями нині стає постійною складовою політичних дебатів однієї країни з іншою»).

жить в основі біржових спекуляцій, інвестиційної привабливості наукових розробок, рекламних доходів ЗМІ і т. ін. Найбільша цінність – розробка і підготовка до виробництва масового товару. У процесі виробництва відбувається поступове перенесення вартості знань на продукт. Чим швидше здійснюється даний процес, тим більша віддача інвестицій у знання. Затягування з виробничим використанням знань призводить до їхнього старіння й економічної непридатності, оскільки з'являються нові знання, які мають велику перспективу «життя» у виробництві.

Багато українських менеджерів і керівників високого рангу, особливо ті, котрі розробляють економічну політику, не усвідомили реальної ролі знань у виробництві. Вони не бачать, що в новій економіці виробництво обходиться дуже дешево. Головним, на що витрачають дедалі більше зусиль, є генерація нових ідей, пошук і обробка інформації, і це багато в чому визначає цінність товару для споживача. У зв'язку з цим потрібно також мати на увазі, що знання починають впливати не тільки на виробництво, а й на споживання. Це вимагає глибоких досліджень ринку, пошуку методів переконання покупця в тому, що він повинен зробити вибір з безлічі виробників на користь даного виробника.

Знання як фактор виробництва ведуть до виникнення нових форм, які перебувають у постійній взаємодії в реальному часі суб'єктів ринку. Цю тенденцію стали називати колапсом. У результаті збір інформації, вивчення й адаптація до середовища, що змінюється, відбувається безпрецедентно швидко. Ті компанії, що у цьому колапсі зуміли пристосуватися до нової культури співробітництва з клієнтами і партнерами по бізнесу, стають або залишаються лідерами. Вони виробляють імідж постійних змін, прагнуть до безперервної реконструкції своїх процесів і модернізації продуктів. Так, компанія Dell Computer зробила, по суті, революцію у сфері продажу персональних комп'ютерів, безпосередньо пропонуючи їх покупцям. Вона перейшла до надшвидкісного виробничого циклу, чим шокувала конкурентів. У кінцевому рахунку, всі виробники комп'ютерів були змушені значно поглибити аналіз замовлень своїх споживачів для того, щоб не відстати від змін у тенденціях на ринку і врахувати побажання клієнтів.

Нова роль простору і часу зробила у технологічному аспекті необхідністю використовувати Інтернет як інструмент підприємництва

ми фігурами бізнесу – постачальника, самої компанії і споживача. Виник і розвивається єдиний електронний ланцюжок постачань, у якому споживач може керувати складом свого постачальника, формуючи замовлення на виробництво і навіть конфігурацію продукту. На цій стадії, власне кажучи, починається використання інтернет-технологій у взаємодії між господарськими одиницями.

У новій економіці Інтернет став свого роду всесвітньою торговою платформою, де відпадає потреба в посереднику. З цієї причини Інтернет нерідко називають «убивцею посередника». Значного поширення набуває модель build-to-order, розроблена згаданою вище компанією Dell Computer, і це дає змогу цілком відмовитися від товарно-матеріальних витрат. Найсуттєвішим в цих умовах є поява і розвиток моделей онлайнової торгівлі: B2B (business-to-business – взаємодія компаній одна з одною); B2C (business-to-customer – взаємодія компанії з кінцевими споживачами). Відповідно до прогнозу консалтингової компанії «The Gartner Group», глобальна торгівля B2B до 2003 р. сягне обсягу в \$ 4 трлн. порівняно з менш ніж \$ 400 млн. наприкінці сторіччя¹⁴.

Електронна торгівля B2B скорочує вартість закупівель завдяки можливості пошуку постачальника з найнижчими цінами. При цьому, в онлайновому режимі спрощується розміщення замовлень, знижується імовірність помилок при оформленні замовлень і виставлянні рахунків. Економісти фірми Cisco підраховали, що раніше доводилося переформлювати чверть усіх замовлень через помилки в системі взаємодійносин по факсу і телефону. Після переходу на онлайнову систему замовлень частка помилок скоротилася до 2% і це заощадило компанії \$ 500 млн. За повідомленням British Telecoms купівля товарів у онлайновому режимі скорочує витрати на обробку операції до 90% і зменшує власне вартість товарів, які закуповує компанія, і послуг на 11%¹⁵.

Нова економіка вперше створює умови практичної реалізації моделі досконалої конкуренції, оскільки формує велику кількість інформації, необмежене число покупців і продавців, зводить до нуля операційні витрати і знімає всі бар'єри для нових учасників ринку. Різновид торгових площадок відповідає потребам галузі чи учасників ринку. Для взаємодії на них створюються каталоги і проводяться аукціони, що дає змогу зводити велику кількість покупців і продавців з усього

¹⁴Експерт. – 2000. – 23 октября.

¹⁵Там само.

Торгівля стандартизованим товаром однієї галузі здійснюється на електронних біржах. При цьому Інтернет забезпечує велику прозорість, що образно виражено економістами UBS Warburg визначенням «оголена економіка». Це пояснюється, зокрема тим, що споживачі Інтернету мають можливість знаходити найнижчу ціну на товар, одержуючи дані про ціни від великого числа постачальників, знижувати операційні витрати і бар'єри на шляху нових учасників ринків.

У даний час стає очевидним, що у всіх галузях з'являється біржі B2B для забезпечення ефективнішого ринку обміну товарами між покупцями і продавцями. Поки що вони створені фірмами з виробництва автомобілів, сталі, будівельними й аерокосмічними компаніями. GM, Ford, Daimler Chrysler і Renault-Nissan планують повністю переміститися на загальну електронну біржу з оборотом у \$ 200 млрд. і з 60-тма тисячами постачальників. Передбачається, що перехід на онлайн-режим роботи дозволить скоротити вартість виготовлення автомобілів на 14%.

Вигоди, що виникають в умовах нової економіки, розподіляються дуже нерівномірно в міжнародному масштабі. Вони концентруються в основному в розвинутих країнах, переважно в США. Американці йдуть вперед не тільки (а може й не стільки) завдяки технічному лідерству, а й послідовнішій реалізації принципів free trade, що склалася в результаті стабільної фінансової і грошової політики. Відставання найбільших європейських країн і Японії в США схильні пояснювати наявністю тут виснажених «перезрілих» економічних систем, яким бракує духу новаторства і підприємницької жилки. Але чи навечно американці захопили світове лідерство?

Звернемося до історії. У новій економіці різко зростає ціна ризику помилок у сфері економічної політики. Так було завжди в історії людства на переломних етапах розвитку. Прикладом може бути Китай, який 600 років тому був технологічно найрозвинутішою країною у світі, володіючи багатьма з тих винаходів, що дали поштовх промисловій революції в Британії. Багато століть раніше, ніж на Заході, в Китаї були винайдені пересувні друковані літери, домна і прядильна машина, яку приводить в рух вода. Однак через те, що правителі країни встановили жорсткий контроль над новими технологіями в Китаї, технологічний прогрес не отримав подальшого поширення.

Роль країн-лідерів в економічному зростанні за нової економіки не може бути зрозуміла за аналогіями з минулим. Ще моделі економічного зростання, розроблені в 50-і рр., будували на використанні двох основних фак-

торів – капіталу і праці. Зміни технологічного характеру розглядали як екзогенне явище – щось подібне до дощу, що проливається з небес. У «новій теорії зростання», яку розробили Поль Ромер та інші вчені у 80-х рр., технологічні зміни вперше склали основу зростання. Для «нової теорії зростання» створення знань є ендогенним процесом, що відповідає ринковим стимулам, таким, як розширення можливостей отримання прибутку чи отримання досконалішої освіти. Це означає, що темп технологічних змін нині не можна розглядати як дощ, що летить з неба, – він залежить від гравців на мікро- і макrorівнях.

Перетворення знань в ендогенний процес економічного зростання дає підстави повному підійти до оцінки його результатів. Нагадаємо стародавню притчу про яблуко: якщо той, хто має яблуко, поділився ним, то тепер кожен з них має половину яблука. Якщо ж він має ідею і ділиться нею, то у кожного – по ідеї. Отже, в економіці знань будь-який розвиток національної економіки досягається світовим науково-технічним прогресом. Потенціал його високий – близько 90% усіх вчених, які коли-небудь існували, живуть у наші дні. Нова роль знань вимагає створення такого світового економічного порядку, за якого можна буде забезпечувати оптимальний розвиток світової економіки, вирівнювання рівнів розвитку між різними країнами та регіонами і забезпечувати справедливую систему розподілу й перерозподілу світового продукту.

У деякій мірі новий світовий економічний порядок уже створюється. Він представлений такими органами, як ООН, Світовий банк реконструкції і розвитку, Світовий валютний фонд, ГААТ/СОТ, Європейський парламент і т. п. Однак він не має ще стрункої логічно завершеної структури. Відсутня також система ієрархічної підпорядкованості національних, регіональних і загальнонаціональних органів. Одночасно має розроблятися світовий економічний і правовий механізми нової економіки.

Відсутність світового економічного порядку викликає антистимули розвитку науки й освіти. Фахівці, які досліджують проблематику нової економіки, визнали, що для неї необхідно «творче руйнування» (Джозеф Шумпетер) – стрімке невпинне витіснення нових технологій новітніми. Інтенсифікація процесів виробництва і використання знань вимагають видатних і геніальних людей, оскільки геніальні ідеї лежать в основі нових технологій і бізнес-моделей. Але народження талантів – не пріоритет однієї нації. Природа

розпорядилася так, що кожен народ може приносити світу своїх геніїв.

У даний час складається система перекупування видатних особистостей країнами і фірмами-лідерами. Одна країна народжує і виховує генія, інша використовує його ідеї і привласнює зроблений ним додатковий продукт. У результаті складається світова система, у якій для країн, що розвиваються, нема сенсу виділяти в пріоритетний напрямок фінансування науки й освіти. За деякими оцінками, нині за рубежом працюють 6,5 млн. українських громадян і цей показник зростає. Як інформує Міжнародне бюро праці, брак висококваліфікованих кадрів у Європі у сфері інформаційних і комунікаційних технологій у 2002 р. може досягти 1,6 млн.¹⁶ Нема сумніву, що цей дефіцит західні країни частково задовольняють за рахунок перекачування фахівців із країн з перехідною економікою. У кожному випадку країна несе витрати на підготовку кадрів, але не має можливості їх покривати. Як справедливо пише В. Андрійчук, «всупереч тенденціям постіндустріального розвитку, відбувається розминання інтелектуального та інноваційного потенціалу і стає проблематичним навіть у перспективі зміцнення позицій країн з перехідною економікою»¹⁷.

Одним з першочергових завдань формування механізмів нової економіки є створення міжнародної системи емісії і використання електронних грошей (digital money). Цим поняттям позначаються номіновані розрахункові одиниці у певній валюті чи товарі, які існують у формі електронних записів в електронних пристроях (device), інформація про які може передаватися з одного устаткування на інше, даючи можливість користувачам здійснювати розрахунки за господарськими договорами. Тим самим зменшується не тільки попит на гроші, що емітують центральні банки, а й відбувається своєрідна узурпація організаторами таких систем права на дохід від емісії – сіньюраж (seigniorage).

Розширення практики використання електронних грошей, особливо їх глобальність, загострює проблеми, пов'язані з відмиванням «брудних» грошей через кордони і легальністю міжнародних платежів. У світі, за даними МВФ, щорічно відмивається від \$ 500 млрд. до \$ 1 трлн. «брудних» грошей, і цьому значно сприяє поширення електронних банківських платежів та протиріччя в національних законодавствах, що явно застаріли і не встигають за новітніми технологіями. До них можна віднести підвищення

швидкості традиційних методів переказу коштів (у режимі «реального часу»); мініатюризацію (банківські картки) чи повну відсутність платіжних коштів (інтернет-перекази з використанням коду). Останнім часом розвиваються системи розрахунків із використанням платіжних коштів «на пред'явника» (bearer instruments), емітент яких зобов'язаний тримати резерви у формі залишків на банківському рахунку, золота чи цінних паперів для забезпечення емісії.

Не можна сказати, що міжнародне співтовариство не вживає заходів боротьби з відмиванням «брудних» грошей. У 1995 р. була створена міжнародна Група дій щодо забезпечення безпеки електронних грошей (Task Force on Security of Electronic Money). Міністри фінансів країн Європейського Союзу прийняли рішення про введення з червня 2001 р. санкцій проти держав і територій, які потурають, чи недостатньо протидіють легалізації фінансових коштів, нажитих злочинним шляхом. Хоча подібні заходи якимось стримують розвиток злочинності у фінансово-банківській сфері, вони є свого роду півзаходом. Аналіз ефективності таких заходів підтверджує необхідність створення міжнародного механізму функціонування нової економіки.

Дослідники нової економіки часто цитують припущення німецького соціолога Гельмута Шельскі, висловлене ним у 50-х рр. ХХ ст.: у результаті застосування електронних обчислювальних машин виникне проблема тоталітарної держави. Цю думку обгрунтували тим, що адміністративна машина вимагатиме безумовної слухняності в умовах досконалого і прогнозованого планування. Зараз реальніше звучать висловлювання іншого роду. Як пише член Ганзійської наукової колегії Ніко Штер, «незважаючи на всі прогнози, нині ми, очевидно, переживаємо, швидше кінець царювання таких великих інституцій, як держава, церква й армія»¹⁸.

Відмирання національної держави в його сучасному значенні, яким би дивним це не здалось на перший погляд, найвигідніше для країн, що розвиваються. У новій економіці їх народи одержують прямий доступ до знань і можливість реалізувати себе незалежно від ступеня успішності політики, яку розробляє і здійснює власний уряд. «Зростання розходжень між бідними і багатими цього світу, – пише К. Діксіт – сьогодні знаходить своє вираження у прірві між тими, що знають, і тими, що не знають. Якщо ж ми хочемо перетворити інформацію в знання і дати країнам, що роз-

¹⁶Євробюлетень. – Січень. – 2001. – С. 4.

¹⁷Андрійчук В. На півдорозі до СОТ. // Політика і час. – № 6. – С. 17.

¹⁸Штер Н. Світ знання // Deutschland. – 2001. – № 1. – С. 42.

виваються, шанс досягти благополуччя найкоротшим шляхом, то нам варто подолати цю прірву»¹⁹. Саме тому, країни, що розвиваються, повинні більше бути зацікавлені в новому

економічному порядку, ніж розвинуті, і відповідно, проявляти більше ініціативи для цього.

3. Україна на шляху до нової економіки

В останні роки лідери різних країн ставлять питання, чи готові їх народи до нової економіки. Для них нова економіка – це не тільки модель ведення бізнесу, а й стратегічна невід'ємна частина економіки майбутнього. Наприклад, прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер бачить мету свого уряду в створенні найкращих у світі умов для розвитку електронної торгівлі в 2002 р. При цьому, якщо в 1999 р. обсяг угод в електронному режимі становив близько 3 млрд. фунтів стерлінгів, то в 2002 р. він повинен зрости в 10 разів (до 4% ВВП країни).

На жаль, в Україні проблематика нової економіки не отримала належної оцінки. Економічна політика країни дискутується навколо напрямків, котрі всі уряди гордо називають «політикою реформ». Іде ніби-то змагання між політичними силами за право називатися «реформаторськими». Однак усі спроби висунути концепцію реформ зведені переважно до визначення відсотків установлення податків, прийняття тих чи інших кодексів, внесення часткових змін в існуючі закони, що, звичайно, і важливо, проте не може скласти генеральної лінії розвитку.

Україні пора покласти початок глобальної орієнтації своєї політики в економічній і соціальній сферах. Для цього, насамперед, потрібно створити відкрите суспільство з механізмами, що забезпечують необхідну для нової економіки гнучкість до змін, що відбуваються, і викликів суспільству. Не можна розраховувати на процвітання, якщо якогонебудь одного скандалу, нехай навіть великого (наприклад, касетного), досить для того, щоб протидіяти розвитку Інтернету, обмежити його використання в глобальному просторі й т. ін.

В Україні не втомлюються ремствувати на недолік сировинних ресурсів. Іноді роблять запеклі спроби розширити видобуток нафти, газу, золота і т.п., що не може привести до подолання кризових явищ і, тим більше, повернути країну до числа розвинутих держав. При цьому забувають, що в даний час стратегічною сировиною стала інформація. Як важливо вчасно переорієнтуватися на нову стратегічну сировину, видно на прикладі сум-

ного досвіду 70-их рр., коли більше десятиліття економічних невдач західних країн було викликано одним простим економічним феноменом – збільшенням у п'ятеро цін на нафту. Зараз нафта перестала бути найважливішою сировиною. Хоча «дигітальний» сектор західної економіки ще не такий великий, він уже дає значну частину економічного зростання. У США, наприклад, у сфері цифрової економіки виробляється усе ще 8% ВВП, але він дав країні 35% всього економічного приросту за останні роки. А падіння цін на комп'ютери викликає зниження інфляції, принаймні, на відсоток у рік.

Якщо ставити завдання переходу до економіки, де домінує інформація, – а тільки таке завдання варто ставити сьогодні, – то потрібно виходити з того, що ключем до всього в такому суспільстві є знання й освіта. Традиційно для України характерним був високий рівень розвитку науково-технічного прогресу й освіти при слабкому використанні наявних досягнень. Однак протягом останніх 10–15 рр. у цій сфері відбувалося погіршення ситуації – відтік кращих кадрів за кордон і в бізнес, зниження фінансування наукових досліджень й освіти, низький попит на молодих фахівців і науковій розробки. Виходить, що сфера науки й освіти працює ніби сама на себе.

Не можна сказати, що залежність економіки від знань – нове явище. Однак у наш час конкуренцію за джерела сировини ХХІ ст. – креативність і знання – можуть виграти тільки ті, хто створить відповідні умови для їх підтримки і розвитку. Межі даного дослідження не дають можливості зупинитися детально на цій проблематиці. Проте деякі аспекти варто окреслити. Нам необхідно в прискореному темпі перейти на форми і принципи побудови всієї системи освіти на західний зразок для того, щоб створити передову індустрію підготовки і перепідготовки кадрів. Потрібно достатньо виділяти фінансування на підготовку науково-педагогічних кадрів у західних вузах з метою органічного включення в систему виробництва і відтворення знань на конкурентній основі.

Розробляючи нову політику в науці й освіті, варто мати на увазі, що в новій еко-

¹⁹ Діксіт К. Чи стане інформація знаннями? // Deutschland. – 2001. – № 1. – С. 45.

номії доведеться пристосовуватися до англо-американської культури бізнесу. Для України це означає не тільки вивчення англійської мови, а й переведення значної частини навчального процесу в дитячих садках, школах і вузах на англійську мову. Водночас потрібно буде виконувати значну частину наукових досліджень, проектних і конструкторських робіт англійською мовою, підвищити питому вагу наукових публікацій англійською мовою. Англійською мовою частково доведеться виконувати фінансово-банківські, облікові й статистичні операції. Причому це потрібно робити якомога швидше, не повторюючи недолугого досвіду нескінченної адаптації нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу, який Україна нагромадила, проголосивши своєю стратегічною метою інтеграцію в ЄС.

Старт у нове інформаційне суспільство передбачає надання всім можливості використання Інтернету. Для цього потрібна спеціальна урядова програма, як це робиться зараз у країнах Європейського Союзу. Незважаючи на наявність фінансових труднощів, за один-два роки всі освітні установи повинні бути забезпечені комп'ютерами і доступом в Інтернет. Усі види послуг, які можна надавати через Інтернет, повинні бути підготовлені до роботи в мережі. Варто ввести пільги для придбання комп'ютерів школярами і студентами, комп'ютерний бізнес необхідно максимально звільнити від податкового тягаря. Назріла необхідність у розробці пакета законів для підтримки електронної комерції, які ліквідують усі перешкоди на шляху широкого використання Інтернету в домашніх умовах і на підприємствах.

Міжнародна конкуренція у сфері освіти особливо загострюється в новій економіці. Для досягнення реального успіху в ній важливе значення має залучення в університети іноземних студентів. Тут усіх випереджають США. З приблизно 2 млн. іноземних студентів, які навчаються не на своїй батьківщині, 30% – у США. Україна в останні роки тільки втрачає іноземних студентів. Така ситуація має багато причин. Для того, щоб їх виявити і кардинально змінити становище, необхідно, насамперед, докорінно змінити ставлення до залучення іноземних студентів. Нову політику можна реалізувати завдяки професійному маркетингу, за допомогою якого вже багато років ведуть боротьбу за студентів американці. 1 січня 2001 р. маркетинговий консорціум заснували Німецька служба академічних обмінів (DAAD) і Конференція ректорів вузів Німеччини при фінансовій підтримці Федерального міністерства освіти і досліджень. Німеччина ставить завдання до кінця 2003 р. збільшити ча-

тку іноземних студентів до 50%, а кількість іноземних аспірантів – удвічі.

Завдання залучення іноземних студентів в українські вузи – комплексне. Першочергово воно повинно вирішуватися на основі ліквідації розриву якості підготовки фахівців між навчальними закладами України і країнами-лідерами, і досягнення міжнародного визнання українських дипломів. При цьому необхідно, з одного боку, елімінувати і розвивати досягнення вітчизняної вищої школи, а з іншого боку – розробити і впровадити систему застосування нових педагогічних досягнень закордонної вищої школи (дуальне професійне утворення; soft skills – гнучкість, вміння працювати в команді, самостійність, вміння вирішувати проблеми, витривалість, мобільність, культурна і міжкультурна компетентність; багатоступінчаті курси; мультимедійні форми навчання й ін.). Одночасно варто розробляти й активно використовувати методи проникнення на міжнародні ринки освіти.

Нова економічна політика припускає включення України у світові процеси децентралізації державного керування. Глобалізація привела до того, що до цього прийшли майже всі колишні централізовані країни. У Європі прикладом таких перетворень є Франція й Іспанія. Загальноєвропейською тенденцією є становлення «Європи регіонів».

Особливо це характерно для країн Європейського Союзу, у якому завдяки Шенгенській угоді принцип безпеки кордонів поступається принципу ефективності міждержавного співробітництва в усіх сферах громадського життя. Стало очевидним, що співробітництво найефективніше між тими регіонами, які мають загальні культурні, економічні, географічні риси і не розділені формальними державними кордонами.

В Україні в багатьох не викликає сумніву необхідність поглиблення децентралізації. Під час Всенародного референдуму, проведеного 16 квітня 2000 р., більшість висловилося за обрання другої палати парламенту, у якій би на центральному рівні були представлені регіональні та місцеві інтереси. Зареєстрована «Партія регіонів», яка швидко набирає популярність. Однак регіональна політика реформується дуже повільно і, головне, у «регіональників» нема чіткої концепції нововведень.

З погляду західних консультантів оптимальною формою державного устрою України є унітарна децентралізована держава. Очевидно, що при такій формі система унітаризму доповнюється деякими ознаками регіоналіз-

му, тобто регіональною чи обласною нормотворчістю і адміністративною автономією²⁰. Хоча будь-яке просування вперед – завжди непогане, однак для України в такому варіанті не можна очікувати великого ефекту. Як спортсмен-початківець дає відносно високий приріст результатів, так і українські реформи на сучасному етапі повинні принести дуже відчутні результати, інакше їх варто розглядати як півзаходи.

Децентралізована модель, на думку західних учених, не підходить для України тому, що вона припускає реформування існуючої системи адміністративно-державного устрою країни з подальшим створенням принципово нових територіальних одиниць – земель і країв. У цьому випадку «за умови збереження існуючої структури, значення деяких адміністративно-політичних центрів зростало б (наприклад, Донецьк), тоді як інші, які територіально належать до тих же регіонів, своє значення втрачали б (наприклад, Луганськ у Донбасі)».²¹ Така теза має багато альтернатив. Одне з питань могло б звучати так: а що, хіба це так погано? І чи не характерне для централізованої системи існування постійних процесів висування і усунення лідерів?

Насправді (якщо вже мова пішла про Донецьк) в Україні був і існує «донецький клан» – унікальне явище навіть у «клановій» системі української політики. Донеччани сконцентрували у своїх руках величезні фінансово-промислові ресурси, що дає змогу їм конкурувати з кожною із фінансово-політичних груп, які знаходяться на київському Олімпі. Досить сказати, що компанія «Індустріальний союз Донбасу» за підсумками 1999 р. зайняла друге місце у всеукраїнському рейтингу «ТОР-100» за обсягами валового доходу, що становив 3,8 млрд. гривень. Група володіє великими металургійними, коксохімічними і гірничо-збагачувальними підприємствами (чи впливає на них), монополює постачає газ на всі промислові підприємства Донецької області, контролює більшість українських шахт і Харцизький трубний завод.

Нині склалося так, що донеччани нагородили досить сил і ресурсів для «взяття Києва», що може відбутися уже на наступних виборах. Як пише оглядач російської «Незалежної газети», «до 2001 р. з'ясувалося, що непомітна «донецька група» перетворилася в найсильніший фінансово-політичний центр,

якому стало тісно в умовах одного регіону, і який має право і можливість претендувати на розширення свого політичного впливу аж до рівня всієї держави... Останнім часом у Києві стали говорити навіть про те, що, можливо, саме в Донецьку «росте» майбутній спадкоємець президента²².

Децентралізація по-українськи повинна забезпечити значне зростання регіональної конкуренції, самофінансування і вирівнювання регіонального розвитку. Регіони мають право розраховувати на одержання широких повноважень у питаннях саморегулювання і зовнішньої політики. Вимагають найістотнішого перерозподілу компетенцій, відповідальності влади, систем бюджетного і міжбюджетного фінансування. Важливе місце в економічній політиці повинні зайняти питання участі в процесах створення євро регіонів із країнами-сусідами. Україна не повинна занадто багато уваги приділяти розробкам «замків» для своїх кордонів, особливо із західними сусідами – нехай цим займаються самі сусіди, якщо вони мають намір побудувати нову «берлінську стіну». Політика максимальної, майже повної відкритості повинна стати українським принципом інтеграції у світове господарство.

Першим кроком у реалізації політики відкритості варто розглядати вступ у Світову організацію торгівлі (СОТ) – глобальну систему світової торгівлі і, відповідно, строго дотримуватись принципів недискримінаційної торгівлі, прогнозованого і безперешкодного доступу до ринків, справедливої конкуренції, економічного розвитку і реформування. Це означає, що в структурах державної влади Україні необхідно припинити нескінченну дискусію про вигідність і невигідність лібералізації зовнішньо-економічних зв'язків. Так, у чомусь може бути поразка, в інших випадках – виграш, але рішення приймаються за кінцевим результатом. При цьому як критерій виграшу варто приймати не негайний ефект від збільшення експорту продукції (це важливий, але все-таки приватний показник ефективності), як це найчастіше роблять, а ефекти, що працюють на велику перспективу. Ними можуть бути досягнення конкурентоздатності продукції, завоювання ринків західних країн, захоплення лідерства в науково-технічній сфері, залучення прямих іноземних інвестицій і т. п.²³

На жаль, у даний час замість рішучих кроків щодо вступу у СОТ, зусилля зосеред-

²⁰Українсько-європейський консультативний центр (UEPLAC) // Регіональна політика: європейський досвід та українські перспективи. – Інформаційний бюлетень центру. – Випуск 17. – 2001. – Липень.

²¹Там само.

²²Івженко Т. «Донецький клан» впевнено вступає у владу // Свобода. – 2001. – 21–28 серпня. – С. 5.

²³В Україні великі зусилля витрачаються на підтримку гірничо-металургійного комплексу. Верховна Рада прийняла закон протекціоністського характеру «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України». У 2000 р. виручка від реалізації металургійної продукції збільшилась на 36%, прямого експорту – у 1,8 рази. Практично за рахунок цієї галузі забезпечене економічне зростання – металургія дала понад 60% ВВП і понад 60% валютних надходжень. Проте залишається питання, відповідь на яке не на користь такої політики: чи варто нехтувати потребами всіх галузей, і особливо тих, котрі повинні забезпечити перехід до нової економіки, заради негайних досягнень, хай навіть і непоганих?

жені на «випиханні» за кордон неконкурентоспроможної продукції. Для цього на окремі види продукції проголошують політику так званої «лібералізації експорту» – звільнення його від податку на додану вартість, використання методів твердої грошово-кредитної і фіскальної політики. Одночасно зводяться «захисні бар'єри» від імпорту за рахунок підвищення тарифів, введення специфічного і комбінованого мита, акцизних зборів і ПДВ. У результаті що ми маємо? Нескінченні і безуспішні позови в антидемпінгових розслідуваннях, добровільні обмеження експорту (металопрокат – у США і Канаду, труби – у Росію), поглиблення загальної і структурної кризи при незначному, швидше тимчасовому зростанні експорту.

Відхід від вирішення проблем вступу у СОТ нічим не виправданий. Порівняння ситуації в Україні з постсоціалістичними країнами і країнами, що розвиваються, (наприклад, Молдавією чи Болгарією, Бразилією чи Індією) дає підставу стверджувати, що для вступу у СОТ Україні не вистачає, головним чином, політичної волі. Саме вона потрібна для того, щоб звільнитися від надмірного протекціонізму, знизити ставки мита²⁴, привести законодавство у відповідність до вимог СОТ. Вступ у СОТ повинен розглядатися як засіб найефективнішого використання ресурсів, прискорення темпів зростання і підвищення рівня процвітання, поширення технологій і розширення економічних можливостей.

На другому етапі (краще відразу ж після вступу у СОТ) варто піти шляхом подальшої лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. Здається, що контрольні зусилля державних органів необхідно зосередити на використанні технічних норм, стандартів і правил безпеки для захисту внутрішнього ринку від імпорту неякісної несертифікованої продукції. Важливість цього особливо добре видно на фоні поширення енцефалопатії великої рогатої худоби. Одночасно повинні бути знайдені ефективні методи стимулювання імпорту високотехнологічних товарів і послуг. Потрібно порадити, що вигідніше, обкласти такі товари (наприклад, комп'ютери) усілякими фіскальними нормами чи стимулювати їх ввез і реалізацію на внутрішньому ринку за найнижчими у світі цінами. Не можна не бачити, що подібний лібералізм здатний привести до зростання конкурентоздатності усієї вітчизняної продукції і, не виключено, розвитку в країні галузей нової економіки.

Приклад Бразилії, що лібералізувала свої ринки в односторонньому порядку, дає змогу зробити висновок про доцільність випереджальних реформ і за таким принципом будувати усю свою політику. При цьому важливо досягти визначеної послідовності, не допускаючи метушні зі сторони в сторону. Варто врахувати, що у СОТ поки що панують правила, які були прийняті для обмеженого, менш глобального і не настільки взаємозалежного торговельного середовища. З погляду президента Торгово-промислової палати Польщі Анджея Арендарського, нині «варто врахувати такі нові тенденції розвитку, як створення регіональних торговельних мереж, динаміка обороту міжнародних фінансових потоків, яка постійно збільшується, посилена тяга до об'єднання в транснаціональні компанії і придбання закордонних підприємств, створення надзвичайно могутніх багатонаціональних корпорацій, розвиток електронної торгівлі й інші сучасні методи ведення підприємництва»²⁵.

Однак введення новітніх методів лібералізації світової торгівлі вірогідніше не в рамках СОТ, а самостійно окремими країнами. Це значною мірою можна пояснити тим, що СОТ як організація, будується на згоді, і тому досягнення згоди щодо введення революційних змін у системі світової торгівлі мало ймовірно. Досить сказати, що в рамках СОТ не можуть бути вирішені проблеми надання фінансових послуг (включаючи банківські послуги і забезпечення безпеки) і субсидій на розвиток сільського господарства. І це, незважаючи на те, що якщо країни ЄС будуть продовжувати проведення своєї аграрної політики, то в 2009 р. вона поглине 100% бюджету Європейської Комісії²⁶.

У моделі нової економіки по-українськи не можливо буде уникнути питань створення базових елементів, без яких ні про який розвиток не може бути й мови. Як вважає академік НАН України В. Геєць, «на початку формування капіталізм розвивався на основі моделі первісного нагромадження. Якщо подивитися на формування і нагромадження капіталу як на основу, на якій функціонує економіка, то в наших умовах він формується за зовсім іншими ознаками – за ознаками і методами приватизації»²⁷. Погоджуючись з таким принциповим судженням, не можна не звернути уваги на величезне джерело первісного нагромадження, яке поки що – поза економічною політикою. Його можна визначити як український капітал західного походження

²⁴ Як зауважує В. Андрійчук, за деякими товарними позиціями максимальний рівень тарифного захисту становить 60–70%. (Див: Андрійчук В. На півдорозі до СОТ. – С. 20).

²⁵ Як перетворити СОТ на ігрове поле для всіх // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 34. – С. 32

²⁶ Там само, с. 33.

²⁷ Геєць В. Підсумки 2001 року будуть набагато скромнішими // Економіст. – 2001. – № 1. – С. 17.

ня. За нашими підрахунками, щорічні чисті доходи українців, які працюють за кордоном, становлять біля \$ 20 млрд. Вони розпоршені по індивідуальних і сімейних касах, нерідко зберігаються за рубежом. Потрібно розробити механізм залучення цих грошей у країну й акумуляції їх у сфері бізнесу, спрямовуючи, насамперед, на розвиток галузей нової економіки.

Мабуть, головною проблемою формування в Україні нової економіки є проблема олігархів. У країні виник клас власників, які стали ними шляхом використання і пристосування до умов перехідної економіки. Сьогодні вони навчилися працювати за правилами цієї економіки і зосереджені на подальшому перерозподілі власності неринковими методами,

присвоєнні бюджетних коштів й утриманні завойованих позицій. Вони найменше готові до структурних змін. Отже, перспективу нової економіки для України можна пов'язувати з двома пріоритетними факторами. По-перше, із приходом до керівництва державою компетентного економіста (свого роду українського Людвіга Ерхарда чи Лешека Бальцеревича) або ж не заклопотаного особистими інтересами політика (як Вацлав Клаус) із програмою українського дива. По-друге, з розвитком «метастазів» кризи в галузях, «окупованих» олігархами, й усвідомленням необхідності термінової концентрації зусиль на закладенні основ нового економічного механізму і «перекидання» нагромаджень на реалізацію нової структурної політики.